

УДК 631.11.

Щурик Михайло Васильович,
доктор економічних наук, професор,
проректор Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького

РЕГЕНЕРАЦІЯ, РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЛІСІВ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проаналізовано сучасний стан лісових ресурсів в Україні. Оцінено загальний стан регенеративних властивостей, використання та охорону лісових ресурсів. Охарактеризовано рівень лісистості Карпатського макрорегіону, пропонуються заходи покращення використання лісових ресурсів.

***Ключові слова:** регенерація, охорона лісів, захист, відтворювальний процес, макрорегіон, карпатський макрорегіон.*

Постановка проблеми. Запровадження ринкової моделі господарювання, загострення екологічних, економічних і соціальних проблем потребує адекватних змін у організації використання, охорони лісів Карпатського макрорегіону, відновлення їх регенеративних властивостей, а також збільшення лісистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі багатьма відомими вченими, як вітчизняними так і зарубіжними особлива увага приділяється питанням, пов'язаним із організацією відтворення та охороною лісових ресурсів. Надмірна вирубка лісів, застарілі технології, слабка інфраструктура лісокористувачів призвели до природних катастроф – повеней, сходжень лавин, втрати родючості ґрунтів, висихання та зникнення малих річок і гірських потоків тощо.

Ліси України мають надзвичайно велике народногосподарське та економічне значення. Ліс – це тип природних комплексів, в якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [4].

Зростання масштабів матеріального виробництва, економічного і соціально-культурного розвитку, високі вимоги до охорони природного середовища і раціонального використання природних ресурсів зумовлюють необхідність подальшого розвитку лісового господарства, розширення площі лісів і поліпшення їх природного стану. Потреба збільшення площі лісових земель особливо важливого значення набула в Україні. Світовий досвід лісогосподарської діяльності засвідчує, що там, де має місце висока лісистість, ландшафти менше деградують, створюється надійніша система збереження сільськогосподарських угідь і водних екосистем. Нині площа лісів Європи становить 1,02 млрд.га. (25% від загальної площі лісів світу), щорічне її збільшення – 0,8 млн.га. За останні 20 років загальна площа лісів зросла на 8,6 млн.га. [6, с. 136]. Зважаючи на слабку залісненість території України, окремі вчені пропонують передати малопродуктивні землі

сільськогосподарського призначення приватним лісовим компаніям або державним лісгосподарським підприємствам [2, с. 163]. Запровадження ринкової моделі розвитку національної економіки призвело до радикальних змін в організації лісокористування. Передусім це стосується запровадження поряд з державним приватного лісоволодіння, яке неадекватно сприймається окремими науковцями. Зокрема, А. Писаренко, В. Страхов, у зв'язку з інтеграційними й глобалізаційними процесами пропонують збільшити частку лісів у державному підпорядкуванні. У світі зберігається тенденція до повільного підвищення частки державної власності на ліси, особливо у розвинутих країнах, завдяки зростанню значимості глобальних лісів (екологія, зміна клімату) і міжнародному переговорному процесу щодо ролі та значення лісів [5]. Ліси, як відомо використовують в основному для потреб одержання деревини. Крім того вони виконують недеревні функції, сприяють відтворенню запасів флори й фауни, покращують екологію тощо. Аналіз засвідчує, що виконання ними зазначених функцій у розрізі регіонів не є ще достатньо вивчено вченими. Зокрема, це стосується гірських лісів Карпатського макрорегіону.

Постановка завдання. Дослідити динаміку регенерації, використання та охорони лісових ресурсів Карпатського макрорегіону, визначити шляхи їх поліпшення. Запропонувати нові підходи до організації цих процесів в умовах запровадження ринкової моделі господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Карпатський макрорегіон є одним із найбільш заліснених. Ліси Карпатського макрорегіону, як і ліси України в цілому за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші) функції, мають обмежене експлуатаційне значення. В практиці використання прийнято їх поділяти на дві групи: до першої групи лісів належать лісові масиви, які виконують екологічну (захисну) роль і становлять 52% загальної площі земель лісового фонду. Друга група лісових земель (48%) знаходиться в густонаселених районах із розвинутою шляховою мережею. Вони також мають велике захисне й обмежене експлуатаційне значення.

У багатьох країнах світу лісистість території значно вища в порівнянні з нашою країною. За даними ФАО, у Фінляндії вона складає 58,9%, Швеції – 67,7%, Німеччині – 29%, Франції – 28,7%, Італії – 21,2%, Канаді – 26,6%, США – 32,7%, Росії – 50,5%, тоді як в Україні – 15,6%. Сьогодні територія нашої країни є однією з найменш заліснених. Як результат – низький рівень забезпеченості власних потреб у деревині, загострення екологічних, соціальних і економічних завдань розвитку багатьох сфер національної економіки. За розрахунками науковців лісистість слід довести до 20-22% проти 15,6%. Зазначимо, що територія нашої країни не є однаково залісненою.

У Карпатському макрорегіоні однією з найбільш заліснених є гірські території Івано-Франківської області. Ліси тут займають 40,9% усієї її території.

За даними Головного управління Держкомзему у Івано-Франківській області, станом на 01.01.2012 р. загальна площа земель лісового фонду склала 636,0 тис.га, у т.ч. земель, вкритих лісовою рослинністю – 587,6 тис.га. Ліси розміщені нерівномірно і знаходяться, в основному, в гірських районах, у яких лісистість коливається в межах 51–73% (табл. 1).

Регенеративні властивості, використання та охорона лісів забезпечується, передусім лісгосподарськими підприємствами державної, комунальної та приватної форм власності. В Івано-Франківській області, яка достатньо повно репрезентує Карпатський макрорегіон основним лісгосподарським підприємством є обласне управління лісового і мисливського господарства та підпорядковані йому підприємства і

Таблиця 1
Землі Івано-Франківської області станом на 1 січня 2012 року [3]

	Площа, тис.га.	Відсотків до загальної площі
Усього земель	1392,7	100,0
землі сільськогосподарського призначення	645,8	46,4
ліси та лісовкриті площі	636,0	45,6
забудовані землі	62,6	4,5
землі під водою	23,4	1,7
відкриті заболочені землі	2,8	0,2
інші землі	22,1	1,6

інші суб'єкти господарської діяльності, які займаються відтворенням високопродуктивних лісів багатofункціонального призначення, їхнім захистом та охороною.

У структурі лісокористування площі лісу поділяють на зайняті під хвойними і твердолистяними породами.

Карпатський макрорегіон характеризується приблизно рівними показниками щодо площ, зайнятих під хвойними і твердолистяними породами. Це відповідно 46,1% та 50,5%.

Користування лісовими ресурсами є головним і проміжним. Головне користування лісом – це процес заготівлі деревини в стиглих і перестійних насадженнях. Проміжне користування лісом здійснюється в процесі догляду за лісом, санітарних рубок і рубок, пов'язаних з реконструкцією малоцінних лісових насаджень. Стаття 43 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] передбачає застосування економічних санкцій в тому випадку, якщо об'єми головного користування перевершують розрахункову лісосіку.

Стан відтворення та використання лісосировинного потенціалу лісів характеризує об'єм головного та проміжного користування лісом, який припадає на 1 га лісової площі.

У Карпатському макрорегіоні в 2011р. найбільше рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства проводилось у Закарпатській області – 21,0 тис.га., в Івано-Франківській – 20,3 тис.га., у Львівській цей показник склав 20,2 тис.га., а у Чернівецькій області тільки 12,4 тис.га. (табл. 2) [3].

Таблиця 2
Рубки лісу та заходи лісгосподарської діяльності у 2011 році
(тис.га.)

Регіон	Ліси та лісовкриті площі	Площа рубок лісу та заходів лісгосподарської д-сті	У тому числі			інші заходи, не пов'язані з веденням лісового господарства
			рубки головного користування	рубки формування і оздоровлення лісів та інші заходи, пов'язані з веденням лісового господарства		
				усього	з них рубки догляду	
Україна	10611,3	421,8	32,1	387,5	102,9	2,2
Карпатський макрорегіон	2312,7	82,8	8,6	73,9	20,2	0,3
Закарпатська	724,3	22,3	1,3	21,0	4,7	0,0

Івано-Франківська	636,0	22,7	2,3	20,3	5,0	0,1
Львівська	694,5	23,1	2,8	20,2	5,8	0,1
Чернівецька	257,9	14,7	2,2	12,4	4,7	0,1

Судячи з даних табл.2, найбільш високий рівень інтенсивності головного та проміжного користування лісом в Карпатському макрорегіоні досягнутий у Львівській та Івано-Франківській областях, відповідно 2,8 тис.га. та 2,3 тис.га., в той час, як в Закарпатській області всього 1,3 тис.га.

Такий стан рубок негативно впливає на надґрунтовий покрив, гідрологічні умови і, у цілому, на водоохоронні, ґрунтозахисні та інші функції лісу і тому вимагає від лісівників розробляти певну систему рубок, яка б зменшувала їх негативний вплив на ліс.

Рациональне використання лісових ресурсів неможливе без їх ретельного вивчення і добре налагодженого обліку. Відновлення природних лісів і розведення нових порід дерев, їх інтродукцію й акліматизацію в Карпатському макрорегіоні слід організувати відповідно до вимог сучасної науки.

Рациональне лісокористування передбачає рівномірне вирубування дерев різних порід, а також адекватне розміщення лісозаготівель обмеживши (заборонивши) при цьому вирубку дерев у малолісних районах. Ведення вирубки лісовкритих площ повинно чергуватися таким чином, щоби на кожній окремо взятій ділянці вони повторно проводилися тільки через 80-100 років. Саме за такий відрізок часу ліс досягає повної стиглості. У кожній географічній зоні мають бути визначені науково обґрунтовані норми вирубки з урахуванням різноманітного призначення лісів та можливостей промислового їх освоєння. Важливою є заборона вирубування водорегулюючих і водоохоронних лісів.

До уваги слід прийняти й те, що нині послаблено контроль за самовільним вирубуванням лісів. Практично в Україні на сьогодні не вироблено чіткої, зрозумілої програми проведення лісозахисних робіт.

Заходом охорони лісу також є і боротьба з лісовими пожежами.

Офіційна статистика засвідчує, що з кожним роком землі лісового сектора економіки зазнають пошкоджень завдяки послабленню робіт, спрямованих на охорону від пожеж. Зокрема, щорічно від лісових пожеж у Карпатському макрорегіоні в середньому завдається збитків на суму близько 0,5 млн.грн.

Одним з важливих факторів охорони лісу є правильна організація лісової промисловості та раціоналізація використання деревини. Найбільш ефективним засобом підвищення продуктивності лісів є лісовідновлювальні роботи. Лісовідновлення – це вирощування лісів на згарищах та вирубках.

Основними проблемами, пов'язаними з використанням лісових ресурсів України, і в Карпатському макрорегіоні зокрема, є еколого-економічні та проблеми рационального використання і управління ними.

Для успішного вирішення цих проблем необхідно розробити національну довгострокову програму підвищення ефективності відтворення лісових ресурсів і рационального їх використання, істотно поліпшити відтворення лісосировинних ресурсів. Перспективним в цьому є плантаційне лісорозведення, вирощування насаджень із швидкорослих деревних порід, відтворення захисних смуг уздовж транспортних шляхів, забезпечення заліснення всіх малоприсадибних для сільськогосподарського виробництва земель.

Підвищення лісистості території України до 20% дасть змогу в перспективі забезпечити лісопромисловий комплекс місцевими сировинними ресурсами, поліпшити кліматичні умови і їх позитивний вплив на продуктивність сільського господарства.

Незважаючи на державну самостійність України і становлення ринкових умов господарювання, керівництво лісового відомства України і сьогодні всілякими методами намагається утриматися на старих позиціях концепції відтворення лісів і користування деревними ресурсами, які явно входять у суперечність з ринковими умовами.

Висновки. Пріоритетним напрямком розвитку лісового господарства України на найближчий період має стати розширене відтворення лісів та їх раціональне використання.

Особливої актуальності в гірських регіонах України набуває заліснення невжитків (яри, крутосхили, еродовані землі тощо). Вирощування цінних порід дерев на цих землях не лише економічно вигідне, але й дає змогу захистити ґрунти, зменшити поверхневий стік, послабити руйнівну дію повеней.

Лісова галузь України, зокрема в Карпатському макрореґіоні, має зберегти такі пріоритети розвитку: збереження та розширене відтворення лісів, раціональне невиснажливе лісокористування, збереження наукової школи українського лісівництва, розвиток і впровадження новітніх технологій лісозаготівель та лісопереробки, розширення площ заповідних і рекреаційних територій. Означене потребує створення макрореґіональної програми використання та охорони лісових земель, яку доцільно розробити відповідно до Концепції сталого розвитку, що розроблена країнами світової спільноти.

Основними причинами виникнення існуючого нині деструктивну використання лісових резервів в Карпатському макрореґіоні є:

- недосконалість фінансово-економічного механізму розвитку лісового господарства та податкової бази, яка не враховує довгостроковості у вирощуванні лісу;
- багатовідомча система управління лісами;
- недоцільне поєднання лісогосподарськими підприємствами функцій з ведення лісового господарства та переробки деревини;
- відсутність економічного механізму стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів;
- значний обсяг незаконних рубок, недосконалий перерозподіл земель лісового фонду;
- зростання техногенного навантаження на лісові екосистеми.

Мета Концепції полягає в організації ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку, підвищенні ролі лісового сектору в економіці держави. При цьому поєднується успішне вирішення триєдиного завдання: покращення використання лісу, збереження екології та належне розв'язання соціального пакету завдань.

В Концепції також наведено шляхи та способи розв'язання проблем лісового господарства, які полягають у проведенні його реформування з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та впровадження ринкового механізму, збереженні лісів переважно у державній власності.

Одним з очікуваних результатів реалізації Концепції є збільшення площі лісів до 2015 року на 1 млн. гектарів і становитиме 10,5 млн. гектарів. Лісистість території становитиме 17,4 відсотка, запас деревини зросте на 170 млн.куб. метрів і становитиме близько 2 млрд.куб. метрів.

Позитивні якісні і кількісні зміни в лісовому фонді сприятимуть оптимізації його вікової структури, що дасть змогу повніше задовольняти потреби суспільства у деревині, інших лісових ресурсах і корисних властивостях лісів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» N 1264-XII від 25 червня 1991 року із змінами та доповненнями.
2. Карпук А. І. Зарубіжний досвід ринкового регулювання лісокористування / А. І. Карпук // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 159-164.
3. Лісове, мисливське господарство та природно-заповідний фонд Івано-Франківської області / Держкомстат України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Відп. за вип. Л. О. Зброй. – Івано-Франківськ, 2012.
4. Лісовий кодекс України // Лісовий і мисливський журнал. – 2006, № 2. – С. 23-28.
5. Писаренко А. И. Инновационное лесное хозяйство и управление знаниями / А. И. Писаренко, В. В. Страхов // Лесное хозяйство. – 2009. – №2. – С. 2-3.
6. Шершун М. Х. Лісові ресурси Європи у збалансованому лісівництві та забезпеченні сталого розвитку суспільства / М. Х. Шершун // Економіка АПК. – 2012. – №12. – С. 135-139.

***Щурик М. В. Регенерація, рациональное использование и охрана лесов
Карпатского макрорегиона: проблемы и пути их решения***

Проанализировано современное состояние лесных ресурсов в Украине. Оценено общее состояние регенеративных свойств, использования и охраны лесных ресурсов. Охарактеризовано уровень лесистости Карпатского макрорегиона, предлагаются меры улучшения использования лесных ресурсов.

Ключевые слова: *регенерация, охрана лесов, защита, воспроизводственный процесс, макрорегион, карпатский макрорегион.*

Shchuryk M. V. Regeneration, efficient use and protection of forests in the Carpathian macro-region: problems and solutions

The present state of forest resources in Ukraine. Reviewed overall regenerative properties, use and protection of forest resources. Characterized forested Carpathian macro level, there are measures to improve the management of forest resources.

Key words: *regeneration, protection of forests, protection, reproduction processes, macro-region, Carpathian macro-region.*

